

Діалектичні наслідки війни у фізичному та психологічному станах жінок зрілого віку

УДК 37.037.615.851.6-055.2

**С. М. Футорний¹, В. А. Ужвенко¹, Д. Р. Ковальчук²,
Н. О. Домашенко²**

¹Національний університет фізичного виховання і спорту України, Київ, Україна
²Київський національний економічний університет імені В. Гетьмана, Київ, Україна

Резюме. У сучасному світі військові конфлікти залишають неузгоджені наслідки на суспільство, перетворюючи життя мільйонів людей у сукупність емоційного напруження та психологічного стресу. Жінки, які відіграють ключову роль у суспільних процесах, особливо вразливі до впливу цих подій, переживаючи унікальні виклики, які впливають на їхній психічний стан. Тому дослідження впливу війни на психологічний стан жінок є актуальною та складною проблемою, яка вимагає глибокого та комплексного аналізу. *Мета.* Вивчення теоретичного підґрунтя впливу діалектичних наслідків війни на фізичний та психологічний стан жінок зрілого віку. *Методи.* Теоретичний аналіз, систематизація та інтерпретація наявних концепцій, теорій та ідей, що дозволили зрозуміти та роз'яснити вплив війни на фізичний та психологічний стан жінок зрілого віку. *Результати.* Воєнні конфлікти негативно впливають на здоров'я жінок, зокрема тих, які пережили втрати, були евакуйовані або безпосередньо брали участь у бойових діях. Воєнні умови призводять до погіршення фізичного стану жінок через недостатність харчування, недосяжність медичної допомоги та інші чинники. Наукові дослідження показують, що вплив війни на соціальні ролі жінок та їхнє фізичне та психічне благополуччя виявляється у виникненні емоційного дисбалансу, посттравматичного стресового розладу, зниженні самооцінки, психосоматичних розладах та інших наслідках. Враховуючи індивідуальність реакцій на стрес, важливо надавати підтримку та допомогу тим, хто постраждав від війни. Дослідження впливу війни на фізичний та психологічний стан жінок зрілого віку є актуальною темою, що привертає увагу вчених. Воєнні конфлікти можуть призводити до серйозних травм та психічних труднощів. Дослідження варто розглядати як соціальний та психологічний аспекти впливу війни на жінок.

Ключові слова: жінки, зрілий вік, здоров'я, фізичний стан, стрес.

Dialectical consequences of war in the physical and mental states of middle-aged women

S. M. Futornyi¹, V. A. Uzhvenko¹, D. R. Kovalchuk², N. O. Domashenko²

¹National University of Ukraine on Physical Education and Sport, Kyiv, Ukraine

²Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine

Abstract. In the modern world, military conflicts leave unintended consequences on society, turning the lives of millions of people into a combination of emotional tension and psychological stress. Women, who play a key role in social processes, are particularly vulnerable to the impact of these events, experiencing unique challenges that affect their mental state. Therefore, the study of the impact of war on the mental state of women is an urgent and complex problem that requires a deep and comprehensive analysis. *Objective.* To study the theoretical basis of the influence of the dialectical consequences of war on the physical and mental states of middle-aged women. *Methods.* Theoretical analysis, systematization and interpretation of existing concepts, theories, and ideas that allowed to understand and explain the impact of war on the physical and psychological state of middle-aged women. *Results.* Military conflicts have a negative impact on the health status of women, in particular those who have suffered losses,

been evacuated or directly participated in hostilities. War conditions lead to a deterioration in women's physical condition due to malnutrition, inaccessibility to medical care, and other factors. Scientific research shows that the impact of war on women's social roles and their physical and mental well-being is manifested in emotional imbalance, post-traumatic stress disorder, lowered self-esteem, psychosomatic disorders, and other consequences. Given the individuality of responses to stress, it is important to provide support and assistance to those affected by war. The study of the impact of war on the physical and mental state of middle-aged women is a topical topic that attracts the attention of researchers. Military conflicts can lead to serious injuries and mental difficulties. The study should be considered as a social and psychological aspects of the impact of war on women.

Keywords: women, middle age, health, physical condition, stress.

Постановка проблеми. Війна, яку переживає українське суспільство, має безпосередній вплив на економічний та соціальний розвиток країни, а також призводить до катастрофічних наслідків для життя та здоров'я громадян [4]. Негативні наслідки конфлікту чинять тривалу фізичну та психологічну шкоду серед дорослих і дітей [6]. Після повномасштабного вторгнення частина українських територій потрапила під окупацію, при цьому мільйони людей, які не змогли евакуюватися, опинилися в центрі бойових дій та пережили значний травматичний досвід [19].

У результаті цих подій виникли психологічні травми, які проявляються тривогою, депресією та психосоматичними проблемами серед населення. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) повідомляє, що приблизно 10 % осіб, які пережили збройні конфлікти, можуть стикатися з серйозними проблемами з психічним здоров'ям, і ще 10 % — демонструвати поведінкові зміни, які утруднюють нормальне функціонування у суспільстві [23].

Фізичний стан жінок зрілого віку під час воєнних конфліктів часто погіршується через недостатність медичних послуг, перевтому та стрес. Жінки цього віку, які можуть вже мати певні хронічні захворювання або проблеми зі здоров'ям, стають ще більш вразливими під час воєнних дій [13–16]. Неадекватний доступ до медичної допомоги та нестача лікарських засобів можуть погіршити їхній стан та ускладнити лікування.

Важливо зауважити, що депресія та тривожні розлади частіше спостерігаються у жінок, що може бути пов'язано як з біологічними чинниками, так і соціальними викликами, зокрема відповідальністю за сімейне життя. Під час війни цей психологічний тиск на жінок зростає, оскільки вони повинні піклуватися не лише про свою безпеку, але й про безпеку своїх дітей та родичів [8]. Таким чином, особливу увагу слід приділяти ментальному здоров'ю жінок зрілого віку, які є однією з найбільш вразливих груп населення.

Дослідження показують, що використання оздоровчого фітнесу може позитивно впливати

на психічне здоров'я жінок. Заняття оздоровчим фітнесом зменшують рівень тривоги та депресії, поліпшують якість життя та настрої. Однак, незважаючи на численні дослідження, досі відсутні детальні вивчення, спрямовані на корекцію психоемоційного стану жінок, які постраждали внаслідок війни, за допомогою оздоровчого фітнесу.

Мета дослідження — вивчити теоретичне підґрунтя впливу діалектичних наслідків війни на фізичний та психологічний стан жінок зрілого віку.

Методи дослідження: теоретичний аналіз, систематизація та інтерпретація наявних концепцій, теорій та ідей, що дозволили зрозуміти та роз'яснити вплив війни на фізичний та психологічний стан жінок зрілого віку.

Результати дослідження та їх обговорення. Уже другий рік Україна стикається із збройною агресією Російської Федерації, що призвело до окупації понад двадцяти відсотків території країни. Ефекти війни відчуває населення України не лише з часу активних бойових дій, розпочатих з 24 лютого 2022 р., а й з 2014 р. До повномасштабного вторгнення вплив війни на Донбасі відчули мільйони людей [13].

Постійні обстріли, окупація, яка змусила великі маси людей шукати притулок у інших містах та країнах, втрати серед близьких та родичів — всі ці фактори значно вплинули на фізичне та емоційне благополуччя українців. Це стосується як внутрішньо так і зовнішньопереміщених осіб, мешканців окупованих територій, людей на деокупованих територіях та тих, хто залишився поблизу лінії розмежування [6]. Навіть мешканці тилових міст вимушені пристосовуватися до постійних обстрілів.

Війна стала психотравмою для мільйонів громадян, але найбільший деструктивний вплив відчувають ті, хто перебуває в зоні конфлікту та на деокупованих територіях. Звістки про руйнування будівель, насильство, катування, викрадення, примусові депортації, серйозні травми та вбивства мирних громадян, особливо дітей, призвели до серйозного травматичного досвіду, який став

загрозою для здоров'я з ризиком розвитку психологічних розладів та тривалої дезадаптації на фізичному, психологічному та соціальному рівнях [1].

У сучасному світі військові конфлікти залишають невиліковні сліди на житті суспільства, перетворюючи реальність для мільйонів людей у сукупність емоційного напруження та психологічного стресу. Жінки, які відіграють ключову роль у суспільних процесах, особливо схильні до впливу цих негараздів, переживаючи унікальні виклики, які впливають на стан їхнього організму. Тому дослідження впливу війни на психологічний стан жінок є актуальною та складною проблемою, яка вимагає глибокого та комплексного дослідження [5, 20, 22].

Воєнні конфлікти негативно впливають на здоров'я жінок, особливо тих, які пережили втрати, були евакуйовані або прямо брали участь у бойових діях. Воєнні умови призводять до погіршення фізичного стану жінок через ряд факторів. Недостатність харчування, неправильне харчування та відсутність медичних засобів можуть призвести до втрати ваги, виснаження та розвитку різних захворювань [19]. Дослідження, проведені в галузях медицини та психології, свідчать про те, що стресові ситуації, спричинені військовими діями, можуть викликати серцево-судинні захворювання, психосоматичні розлади та інші проблеми із здоров'ям. Жінки зрілого віку, які пережили війну, часто стикаються з проблемами зі сном, зниженням імунітету та іншими фізичними відхиленнями [12].

О. Брюховецька, Т. Чаусова, Л. Інжиєвська [6] вказують, що під час війни проблема психологічного благополуччя особистості стає особливо актуальною. Різноманітні травматичні події позбавили людей відчуття безпеки для себе та їхніх близьких, що мало негативний вплив на їхнє ментальне здоров'я. Згідно з авторами, в результаті повномасштабного вторгнення в Україні значно зросло число осіб з підвищеним рівнем тривожності, багато з них розвинули або погіршили депресивні або інші розлади [2].

Жінки часто стають свідками та учасницями подій, що супроводжують військові конфлікти, і переживають широкий спектр емоцій від страху та тривоги до глибокого горя та втрат. Важливо не лише визначити відомі аспекти впливу війни на психологічний стан жінок, а й розуміти, як цей вплив може варіювати залежно від різних соціокультурних, економічних та географічних умов [3].

Ми сподіваємося, що це дослідження допоможе розширити розуміння та вирішення проблем, пов'язаних із психоемоційним станом жінок,

які переживають воєнні події. У цьому контексті важливо застосовувати міждисциплінарний підхід у вивченні проблеми психоемоційного стану жінок, постраждалих внаслідок війни, і надавати практичну допомогу при розладах, спричинених травматичними подіями [10]. Тому необхідність аналізу цього питання з різних точок зору обумовила потребу ґрунтовного аналізу наукових джерел.

Після аналізу значного обсягу наукових досліджень [2, 4, 6, 11, 18] стало зрозуміло, що більшість вітчизняних та зарубіжних учених приділяють увагу загальному психічному стану, включаючи рівні стресу, тривожності та депресії.

У ході досліджень з'ясовано, що посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) є найбільш поширеним психічним розладом, спричиненим війною, особливо серед жінок, які пережили воєнні події.

Дослідження Н. Р. Hynes [19], що розкриває роль соціальної підтримки та взаємодії з родиною та спільнотою в умовах військового конфлікту, виявилися цікавими. Робота Е. Melander, Т. Pettersson, Л. Themnig [21], де розглянуто питання жіночого здоров'я та материнства, присвячена аналізу впливу війни на здоров'я жінок, включаючи психологічний стан під час вагітності та післяпологовий період.

Науковці [2, 17], досліджуючи вплив війни на соціальні ролі жінок, включаючи їхню участь у господарстві та громадському житті, а також взаємодію з дітьми та динаміку у сім'ях, зробили важливі висновки. Узагальнення результатів цих досліджень [4–9, 12, 22] підтвердило, що вплив війни позначився на фізичному та емоційному благополуччі жінок у таких формах, як:

- емоційний дисбаланс: стрес, особливо під час воєнних конфліктів, призводить до емоційного дисбалансу, включаючи тривогу, депресію та страх;
- посттравматичний стресовий розлад (ПТСР): жінки, які пережили травматичні події, особливо пов'язані з військовими діями, можуть розвивати ПТСР з його характерними симптомами;
- зниження самооцінки: стрес призводить до зниження самооцінки та віри в свої сили, що може викликати почуття безпомічності.
- психосоматичні розлади: стрес впливає на фізичне здоров'я, спричиняючи психосоматичні розлади, такі як головний біль, проблеми зі сном, шлунково-кишкові розлади тощо;
- фізичний стан: стрес підвищує ризик розвитку захворювань та впливає на імунітет, зробивши організм більш вразливим до інфекцій та хвороб;

- фізична втома: жінки, які переживають стрес, можуть відчувати фізичну втому та виснаження, що впливає на їхню фізичну активність;

- вплив на репродуктивне здоров'я: стрес впливає на репродуктивне здоров'я, включаючи менструальний цикл та можливість зачаття;

- зміни у зовнішньому вигляді: стрес змінює фізичні характеристики, такі як вага, волосся та шкіра;

- функціональні зміни: стрес призводить до ряду функціональних змін у жінок, включаючи хронічний психологічний стрес, що може впливати на різні системи організму та викликати розвиток різних захворювань, таких як метаболічний синдром та цукровий діабет II типу тощо.

Важливо враховувати, що вплив стресу на психологічний та фізичний стан жінок є індивідуальним і залежить від різноманітних факторів, включаючи особистість, соціокультурний контекст та рівень підтримки від навколишнього середовища [13]. Аналіз спеціальної літератури дозволяє підкреслити актуальність надання допомоги тим, хто постраждав від кризових травматичних ситуацій, і вимагає використання досвіду зарубіжних фахівців.

Протягом останніх 30–40-х років суспільство зіткнулося з численними війнами та збройними конфліктами на різних територіях, включаючи В'єтнам, Афганістан, Ірак, Лівію, Сирію та Хорватію, і ці події були детально задокументовані [10]. CJL. Murray, G. King, A. Lopez, N. Tomijima, E. Krug [20] розглядають збройні конфлікти в контексті їх впливу на рівень здоров'я населення через призму системи охорони здоров'я в цілому. Вони вказують на те, що війни призводять до негативних наслідків для здоров'я не тільки через прямі загрози на полі бою, а й через переміщення населення, руйнування систем охорони здоров'я та соціальних послуг, що збільшує ризик передачі хвороб [20].

За даними ВООЗ, 10 % людей, які пережили травматичну подію внаслідок збройних конфліктів, можуть розвивати симптоми психологічної травми, а ще 10 % демонструватимуть зміни в поведінці або психологічні розлади, які можуть перешкоджати повноцінній участі в повсякденному житті [23].

У науковій праці Aleksandra Stevanovic, Tanja Frančičković, Eric Vermetten [21] досліджено вплив війни на психічне здоров'я цивільних жінок, які стали жертвами війни. Автори підкреслюють, що посттравматичний стресовий розлад трапляється серед жінок значно частіше, ніж серед чоловіків. Дослідження враховує вплив воєнних дій на поширення ПТСР серед жінок в Хорватії

1991–1995 рр., визначаючи, що вони можуть додатково піддаватися впливу гендерних факторів, насильницьких дій та сексуального рабства. Робота також наголошує на необхідності виконання жінками своїх соціальних функцій, пов'язаних з турботою за життя та безпеку дітей, особливо неповнолітніх, в умовах соціальної, економічної та політичної нестабільності. Результати також вказують, що жіноча стать, похилий вік та кумулятивний ефект травматичного досвіду є факторами ризику розвитку ПТСР. Психоемоційні особливості, такі як підвищений невротизм та більш низька екстраверсія, добросовісність, дружелюбність і відкритість, пояснюють відмінності в симптоматиці ПТСР серед травмованих цивільних жінок.

A. Richard Bryant та W. Thomas Miller, визнані фахівці у галузі посттравматичного стресу та психічного здоров'я, провели дослідження, що вивчало вплив військових конфліктів на людей з огляду на їх фізичне та психічне благополуччя. Проте серед усіх міжнародних досліджень варто відзначити роботу вчених [1–4, 19, 20, 22], які детально та обґрунтовано розглядають негативний вплив війн на різні аспекти життєдіяльності, фізичного та емоційного благополуччя людини. Серед негативних наслідків війни, які вони визначають, відмічено:

- високі показники захворюваності та смертності серед населення;

- можливий негативний вплив на фізичне і психічне здоров'я біженців і мігрантів, що призводить до збільшення навантаження на систему охорони здоров'я;

- серйозний вплив на психічне здоров'я населення, вимагаючи довготривалої допомоги для відновлення після емоційного потрясіння. Аналізуючи війни та вторгнення через призму психічного здоров'я та благополуччя, наслідки завжди виявляються катастрофічними;

- вважається, що жінки виявляються дуже вразливими до війни;

- поранені особи, діти всіх вікових груп, люди похилого віку та особи з обмеженими можливостями розглядаються як особливо вразливі групи;

- емоційні та психологічні розлади, ПТСР, тривога, депресія, безсоння, нічні кошмари, зловживання алкоголем та наркотиками, суїцидальні схильності та психосоматичні захворювання стають поширеними серед тих, хто пережив травматичний досвід, викликаний війною;

- хронічні захворювання дихальних шляхів виявляються частою проблемою серед військових та цивільних осіб, які знаходяться в зоні бойових дій;

- насильство щодо жінок значно зростає під час війни.

Висновки. Вивчення впливу війни на фізичний та психологічний стан жінок зрілого віку є актуальною темою, яка привертає увагу вчених та дослідників у різних сферах діяльності. На фізичному рівні війна може призводити до серйозних проблем для жінок зрілого віку. Учасниці конфлікту або жінки, які опинилися в зоні бойових дій, стикаються із загрозою для свого фізичного благополуччя. Травми, викликані війною, можуть включати поранення, опіки та інші тілесні пошкодження. Зокрема, часто жінки виконують важливі ролі у підтримці родини та громади під час війни, що може призводити до фізичної перевтоми та виснаження. Однак важливо розглядати й інші аспекти фізичного впливу війни, такі як доступ до медичної допомоги та забезпечення необхідними медичними ресурсами. Жінки зрілого віку можуть стикатися із складнощами у відновленні свого фізичного здоров'я через недостатність ресурсів або віддаленість від медичних установ.

Література

1. Андреева О, Гакман А. Вплив способу життя на показники психоемоційного стану осіб похилого віку [Lifestyle impact on indices of psycho-emotional state of elderly people]. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2022; 3: 32-36.
2. Андреева ОВ, Гакман АВ, Волосюк АО. Рівень тривожності у внутрішньо переміщених жінок зрілого віку які займаються фітнесом [The level of anxiety in internally displaced adult age women engaged in fitness]. Фізична культура і спорт: традиції, досвід, інновації. Матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 16 березня, 2023 р. [Електронний ресурс]. Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка»; 2023: 7-9.
3. Андреева О, Гакман А, Волосюк А. Оздоровчо-рекреаційна рухова активність як спосіб зниження тривожності у внутрішньо переміщених осіб [Recreational physical activity as a way to reduce anxiety in internally displaced persons]. Мисце і роль фізичної терапії у сучасній системі охорони здоров'я: матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Чернівці 16.02.2023 року). 2023:13-16.
4. Андреева О, Гакман А, Волосюк А, Кошура А. Психофізичний стан внутрішньо переміщених жінок зрілого віку [Psychophysical condition of internally displaced adult age women]. Вісник Прикарпатського університету. Серія: Фізична культура. 2023; 40: 3-8.
5. Бондаренко О, Кузьмінський О. Використання фітнес-технологій для корекції психоемоційного стану жінок середнього віку [Using fitness technologies to correct the psycho-emotional state of middle-aged women]. Фізичне виховання студентів. 2021; 25(3):144-152.
6. Бреховецька О, Чаусова Т, Инжисевська Л. Особливості особистісної тривожності як індикатор психологічного благополуччя у жінок [Features of personal anxiety as an indicator of psychological well-being in women]. Організаційна психологія. Економічна психологія. 2022;1:23-32.
7. Гакман АВ. Вплив фітнес-занять на психо-емоційний стан чоловіків похилого віку [Effect of fitness classes on the psycho-emotional state of elderly men]. Вісник Прикарпатського університету. Серія: Фізична культура. 2023. Вип. 39: 32–36.
8. Гакман А, Волосюк А. Особливості фізичного та психологічного станів внутрішньо переміщених осіб [Peculiarities of physical and mental state of internally displaced persons]. Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення: збірник матеріалів ХІІІ Міжнародної

На психоемоційному рівні війна залишає глибокий слід у психіці жінок зрілого віку. Втрати близьких, страх за власну безпеку та життя родини, постійний стрес і тривога – це лише кілька аспектів, які можуть викликати серйозні психічні труднощі. Посттравматичний стресовий розлад часто виявляється серйозною проблемою для жінок, які пережили воєнні події. Депресія та тривожні розлади також можуть виникати внаслідок військових конфліктів. Діалектичний аналіз підтверджує, що багато досліджень зосереджені на вивченні військових подій через призму військових операцій та бойових дій, інколи забуваючи про соціальні аспекти впливу на життя жінок. Особливо важливо враховувати роль, яку вони відіграють у відновленні суспільства після війни, їхні можливості для самореалізації та підтримку психічного здоров'я.

Перспективи подальших досліджень передбачають розробку ефективні стратегії підтримки для цієї вразливої групи населення.

науково-практичної конференції (7–8 жовтня 2022 року, м. Львів). Львів: ЛДУФК ім. Івана Боберського; 2022. 288 с.

9. Гакман АВ, Дудіцька СП, Первухіна СЯ. Особливості оздоровчих видів гімнастики для жінок зрілого віку в умовах пандемії COVID-19 [Peculiarities of recreative types of gymnastics for women of mature age in the conditions of the COVID-19 pandemic]. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2021; (9(140)): 28-31.
10. Кісарчук ЗГ, Омельченко ЯМ, Лазос ГП та ін. Технології психотерапевтичної допомоги постраждалим у подоланні проявів посттравматичного стресового розладу [Technologies of psychotherapeutic assistance to victims in overcoming the manifestations of post-traumatic stress disorder]. Київ: Видавничий Дім «Слово»; 2020. 178 с.
11. Кулачок ІГ. Переживання війни як фактор впливу на психологічний стан особистості [The experience of war as a factor of influence on the mental state of a person]: кваліфікаційна робота магістра спеціальності 053 «Психологія». Запоріжжя: ЗНУ; 2022. 73 с.
12. Маслюк АМ. Вплив емоційних станів на розвиток особистості [The influence of emotional states on personality development]. Психологічний часопис: збірник наукових праць. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка. 2017; 2 (6): 57-69.
13. Песоцька Ю. Соціальна реабілітація та соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб [Social rehabilitation and social adaptation internally displaced persons]. Social Work and Education. 2022; 9(1): 232-238.
14. Садовніченко АС. Вплив занять силовим фітнесом та стретчингом на психофізичний стан молоді [The impact of strength training and stretching on the psychophysical state of young people]. Магістерські студії. Альманах. Херсон; Івано-Франківськ: ХДУ. 2023;23:622-624.
15. Сенів МІ, Вакал ОІ, Кондратюк ОА. Використання фітнес-технологій для корекції психоемоційного стану в умовах карантину [Using fitness technologies to correct the psycho-emotional state under quarantine conditions]. Молодіжна спортивна наука України: наукові праці. 2020;24:401-407.
16. Середенко ОО. Вплив занять оздоровчим фітнесом на фізичний стан жінок першого зрілого віку [Influence of health fitness classes on physical condition of early adult age women]. Кваліфікаційна робота на здобуття другого ступеня вищої освіти «магістр». Херсон: ХДУ; 2022. 52 с.

17. Федашко Т, Семенов Н. Забезпечення соціальним житлом внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного часу [Providing social housing for internally displaced persons in wartime conditions]; 2022.180 с.

18. Doty B, Haroz E, Singh N, Bogdanov S, Bass J, Murray L, Callaway K, Bolton P. Adaptation and testing of an assesment for mental health and alcohol use problems among conflict-affected adults in Ukraine. Kyiv. 2018: NaUKMA. Retrieved from http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/13865/Adaptation_and_testing_of_an_assessment.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

19. Hynes HP. On the battlefield of women's bodies: an overview of the harm of war to women. Women's Stud Int Forum. 2004;27(5):431–45.

20. Murray CJL, King G, Lopez AD, Tomijima N, Krug EG. Armed conflict as a public health problem. BMJ. 2002;324(7333):346–9.

21. Melander E, Pettersson T, Themnér L. Organized violence, 1989–2015. J Peace Res. 2016;53(5):727–42.

22. Thamothersampillai U, Somasundaram D. Collective trauma. Oxford: Oxford University Press; 2021. P. 105–14.

23. World Health Organization,. Mental health in emergencies. Available (2022): <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-in-emergencies>.

sergfut@gmail.com
vuzhvenko@uni-sport.edu.ua
kovalchuk.dorika@kney.edu.ua
domashenko.nataliia@kney.edu.ua

Надійшла 18.02.2024